DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.100](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.100)

УДК 330.341.2.533

Ю. М. Маковецька,

*к. е. н., с.н.с., старший науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ
ORCID: 0000-0001-5901-6953*

В. Є. Щуліпенко,

*молодший науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», Київ
ORCID: 0000-0002-4069-9448*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ УРБОРУРАЛЬНОГО ТИПУ

Y. M. Makovetska

*Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of nature-technogenic and ecological safety, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv
V. Ye. Shchulipenko*

Junior Researcher of the Department of nature-technogenic and ecological safety, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF URBAN-RURAL AGGLOMERATIONS

Еволюція концепцій агломерації пройшла значний розвиток і характеризується різноманітністю наукових поглядів. Сучасні агломераційні форми включають в себе не лише виробничі структури, а й широкий спектр суспільних, фінансових організацій та установ, об'єктів інфраструктури тощо, що в цілому зумовлює соціально-економічний розвиток регіону. В статті розкрито поняття агломерації урботорурального типу, підкреслено, що наразі в Україні поняття агломерації є більше теоретичним поняттям і в правових документах сьогодні неунормоване. Розглянуто форми організації територіального простору на прикладі агломерацій урботорурального типу і показана структура їх простору. Визначено пріоритетні завдання розвитку агломерації серед головних такі як юридичне оформлення поняття агломерації, розподіл компетенції і відповідальності між органами влади, зміцнення фінансової самостійності агломерацій тощо.

The modern development of the countries indicates the continuation of the process of urbanization, which is manifested first in the urban population growth, and secondly in the concentration of natural resource, financial and information assets, industries in large cities and urban-rural agglomerations.

Agglomerations are complex dynamic systems that concentrate significant amounts of resources, significantly affect to the development of regions and the economy of the country as a whole. Therefore it will be required the development of specific approaches to solving the problems of managing of the urban-rural agglomerations.

At present, the term of agglomeration in Ukraine is more a theoretical concept of social geography, public administration and urban planning. In the normative documents today the definition of agglomeration is not standardized, is reflected only in the State Building Norms (without a term).

Modern agglomerations are formed on the principle of commonality of natural resource potential, specialization of economy and economic relations. The main principle of their allotment is the level of economic development, the relationship between the most important resources and the efficiency of their use. Big cities and agglomerations are sources of social, demographic, technogenic and other mechanisms of influence on human habitat and are characterized by especially high dynamics of development, which, in turn, initiates rapid increase of social problems, concentration of financial flows, environmental deterioration, as well as changes of methods of management of the economy of the territory.

There is a need for a significant improvement in the structure and economic linkages of urban-rural agglomerations based on the full use of small and medium-sized cities, business centers, innovation hubs, specialized businesses related to agricultural processing, public services and more.

Priority tasks for the development of urban-rural agglomerations include: legal formulation of the definition of agglomeration, adoption of relevant legislation; distribution of competence and responsibility between State administrative bodies and local self-government in urban-rural agglomerations, strengthening financial independence of urban-rural agglomerations on the basis of decentralization; equalization of disproportions of socio-economic development of communities during the middle of agglomerations, etc.

Ключові слова: *агломерації урботорурального типу; урбанізація; містобудування.*

Key words: *urban-rural agglomerations; urbanization; urban planning.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток країн свідчить про продовження процесу урбанізації, що проявляється по-перше в зростанні міського населення, а по-друге в концентрації природно-ресурсних, фінансових, інформаційних активів та виробництв у великих містах та агломераціях урботорурального типу.

Як центри концентрації ресурсів (людських, виробничих, інвестиційних та інноваційних) агломерації дають змогу створити рівні умови для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад, що входять до їх складу, забезпечити додержання соціальних гарантій, сприяти подоланню депресивного стану окремих територій, а також забезпечити своєчасне комплексне розв'язання проблем охорони довкілля.

Як об'єкт управління агломерації урботорурального типу є складними динамічними системами, що концентрують значні обсяги ресурсів, суттєво впливають на розвиток регіонів та економіки країни в цілому, а тому потребують розроблення особливих підходів до вирішення проблем управління їх функціонуванням та розвитком.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Наразі в Україні поняття агломерації є більше теоретичним поняттям суспільної географії, державного управління, урбаністики та містобудування. Йому присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема С.В. Богачова, М.В. Мельникової, В.А. Устименка [1], І.О. Ліщинського [2], С. Сассена [3] та інших. У наукових працях зазначених авторів висвітлюються окремі теоретико-методичні та прикладні проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні, відмічається їх існування «де-факто», а не «де-юре».

Тому **метою статті** є визначення пріоритетних завдань розвитку агломерацій урботорурального типу.

Виклад основного матеріалу. До урботоруральних територій належать приміські урбанізовані ареали, урбанізовані зони [4]), що разом з територією власне міст утворюють агломерації.

Агломерація (від лат. agglomerо – приєдную, нагромаджую) – компактне просторове угруповування поселень, об'єднаних значними інтенсивними зв'язками (виробничими, трудовими, соціально-побутовими, рекреаційними) у складну багатокомпонентну динамічну систему [5]. Як цілісне урботоруральне утворення

агломерація виникає на базі функціонування та просторового розвитку великого міста-ядра (або кількох міст-ядер).

В нормативних документах сьогодні визначення агломерації неунормоване, відображено в Державних будівельних нормах (без визначення терміну) і практично застосовується лише під час розроблення Генеральних планів міст [6].

За твердженням Парасюка І. сьогодні „де-юре” неможливе запровадження поняття „агломерація” в нинішній адміністрації, оскільки «...система адміністративно-територіального устрою України встановлюється безпосередньо Конституцією України. Поняття „агломерація”, „міські агломерації” в останній не згадуються. Відповідно до пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України територіальний устрій України визначається виключно законом. Територіальний устрій держави є територіально-просторовою основою для утворення діяльності органів публічної влади, і Основний Закон не передбачає можливості утворення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на рівні „міських агломерацій”, тобто сьогодні у контексті державного права говорити можливо лише про „віртуальні” агломерації. Ціком практичного змісту ці поняття можуть набути лише після прийняття Верховною Радою України окремого закону чи кількох законів.» [6].

Агломерація має високий ступінь територіальної концентрації промисловості, об'єктів інфраструктури, наукових та навчальних закладів, а також високу щільність населення, здійснює значний вплив на навколишню територію, на економічну структуру і соціальні аспекти життя населення, характеризується високим рівнем комплексності та взаємозалежності розселення.

Дослідники виділяють дві форми організації територіального простору – система та мережа. Система передбачає наявність вертикальної організованості окремих елементів підсистеми. Ця вертикальна організованість має як структурний, так і функціональний характер. У зв'язку з вертикальною ієрархією в системі формується ядро (наприклад, агломерація), що виконує специфічні керуючі функції.

Мережа передбачає наявність горизонтальної (неієрархічної) організованості. Вона проявляється через горизонтальні зв'язки між елементами. Елементи мережі можуть характеризуватися функціональною різноманітністю і тому в ній можлива горизонтальна самоорганізація, виникнення кластерних утворень (інфраструктура агломерації, транспортні потоки, виробничі зв'язки тощо).

На практиці системність та мережевість як правило поєднуються між собою, утворюючи нерозривний комплекс зв'язків.

Сучасні агломерації формуються за принципом спільності природно-ресурсного потенціалу, спеціалізації господарства й економічних зв'язків. Головним принципом їх виділення є рівень господарського освоєння і розвитку, співвідношення між найважливішими ресурсами та ступенем їх використання. Велике місто нерозривно пов'язане з іншими частинами урботорального простору суспільним розподілом праці.

Великі міста та агломерації є джерелами соціальних, демографічних, техногенних й інших механізмів впливу на середовище проживання людини і характеризуються особливо високою динамікою розвитку, яка, у свою чергу, ініціює швидке наростання соціальних проблем, концентрацію фінансових потоків, погіршення екології, а також зміни методів управління економікою території [1, С. 5]. Усе це передбачає вирішення комплексу наступних завдань:

- виявлення особливостей економіки великих міст та агломерацій, узагальнення тенденцій їх розвитку;
- розгляд правових засад функціонування агломерацій, територіальної громади як базової одиниці функціонування агломерацій, комунальної власності як основи господарювання великих міст та агломерацій;
- дослідження складових природно-ресурсного забезпечення розвитку великих міст та агломерацій, особливостей використання комунальних ресурсів і можливостей формування та залучення інвестиційних ресурсів;
- встановлення особливостей стратегічного підходу до планування соціально-економічного розвитку агломерацій, можливості планування просторового розвитку та формування фінансового забезпечення реалізації програм і проектів розвитку;
- аналіз повноважень та взаємовідносин органів місцевого самоврядування населених пунктів в середині агломерації;
- обґрунтування шляхів удосконалення інституційних умов, вирішення організаційних і соціально-трудових проблем розвитку великих міст та агломерацій;
- узагальнення проблем розвитку сфери комунальних, фінансових, інформаційно-комунікаційних послуг у великих містах та агломераціях і напрямів їх подолання;
- обґрунтування вибору векторів розвитку житлово-комунального господарства (ЖКГ) агломерацій та підходу до планування організаційних змін і розвитку ресурсозабезпечуючих комплексів у сфері ЖКГ, а також шляхів підвищення ефективності розвитку підприємств житлово-комунального комплексу [1, С. 5-6].

Просторова організація агломерацій урботорального типу вивчає особливості й закономірності територіальної організації суспільства (виробнича, транспортна інфраструктура, сфера послуг, населення (у тому числі системи розселення), природно-ресурсні активи тощо) (див. рис.). Дослідження агломерацій урботорального типу у просторовому вимірі передбачає вивчення зазначених складових з позицій їх

локалізації, взаєморозміщення, взаємодії та соціально-економічних відносин, причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Серед ключових напрямів дослідження виробничої структури простору агломерацій урботорурального типу є визначення:

- галузевого складу і структури економіки агломерації;
- форм власності на підприємства та природно-ресурсні активи;
- умов розвитку підприємництва;
- наявності ресурсів (технічних, технологічних, просторових, трудових, земельних, організаційних, фінансових, інформаційних, логістичних тощо);
- наближеності виробництв до ресурсів;
- гнучкості органів місцевого самоврядування щодо управління агломераційним утворенням.

Рис. Структура простору агломерацій урботорурального типу

На економічний розвиток агломерацій та формування її виробничої структури і соціальної сфери впливає низка факторів: місця розташування об'єктів виробничої і невиробничої сфери, природно-кліматичні умови, рівень розвитку транспортних зв'язків, національно-етнічні та культурні особливості населення, специфіка управління, склад і структура систем життєзабезпечення тощо.

Важливими характеристиками структури простору агломерацій урботорурального типу є її єдність та стійкість.

Єдність системи проявляється у тісних взаємозв'язках між компонентами виробничої і соціальної структури, між міськими та сільськими поселеннями, завдяки функціональній взаємозалежності між елементами на основі територіального поділу праці, територіальній близькості та розвиненості транспортної мережі.

Не менш важливою характеристикою є її стійкість, під якою розуміється стійкі темпи соціально-економічного зростання територій та населення.

В зазначеному контексті особливого значення набуває формування та збереження територіально-економічної пропорційності агломерацій урботорурального типу – співвідношення і розподіл складових її територіальної організації, сукупної праці між різними сферами діяльності, економічними явищами і процесами. Від раціональних територіальних пропорцій залежить підвищення ефективності суспільного

виробництва, забезпеченість природними ресурсами і міграційні процеси, поліпшення умов життєдіяльності. Просторові соціальні та економічні пропорції повинні характеризувати таку динамічну рівновагу між соціальними, економічними і природними елементами даної території, яка б виключала виникнення диспропорцій.

Зокрема, як було зазначено [7], Київська агломерація має проблеми територіально-економічної пропорційності щодо неефективного транспортного сполучення між центром (м. Київ) та периферією, високого навантаження на мережу інженерних комунікацій, незбалансованості темпів будівництва житлових і соціальних об'єктів тощо.

Регульований розвиток об'єктів інфраструктури агломерацій, збалансування транспортних потоків, удосконалення розміщення підприємств та об'єктів сфери послуг на базі взаємовигідного територіального поділу праці (у тому числі на основі створення кластерних структур) дозволяє не лише приростити суспільне багатство, але і скоротити затрати, підвищити ефективність виробництва.

При цьому економічне регулювання розміщення виробництва має бути взаємопов'язане з науково обгрунтованою політикою державного стимулювання розвитку регіонів. Особливо важливо посилити контроль за розміщенням підприємств у великих містах, підвищення вартості оцінки природних ресурсів у них дало б змогу убезпечити розміщення нових підприємств.

Наразі поруч с традиційним сформованим господарським комплексом (великі промислові підприємства) відбувається зміна економічного і соціального вигляду агломерацій на основі оновлення технічної бази (автоматизація процесів виробництва, створення наукомістких, і ресурсозберігаючих технологій), розвиток сучасної виробничої інфраструктури, пріоритетний розвиток сфери послуг і виробництво товарів широкого вжитку, пріоритезація заходів з охорони довкілля. В умовах інформатизації суспільства змінюються форми територіальної організації виробництва, утворюються різноманітні асоціації, консорціуми, кластери, що, в свою чергу, дає поштовх для розвитку малого і середнього бізнесу.

Необхідно значне поліпшення структури і господарських зв'язків агломерацій урбурального типу на основі повноцінного використання можливості малих і середніх міст, розміщення в них бізнес-центрів, інноваційних хабів, спеціалізованих підприємства, пов'язаних з переробленням сільськогосподарської продукції, обслуговуванням населення тощо.

Висновки.

Агломерації урбурального типу посідають особливе місце, оскільки управління ними передбачає використання принципово нових форм, методів й інструментів територіального планування і розвитку, що пов'язано з необхідністю співпраці між органами місцевого самоврядування територіальних громад, які входять до агломерації, стосовно задоволення загальних потреб й інтересів.

До пріоритетних завдань розвитку агломерацій урбурального типу в сучасних умовах належать:

- юридичне оформлення поняття агломерації, прийняття відповідного законодавства;
- формування й зміцнення економічної основи розвитку агломерації на основі чіткого розподілу компетенцій і відповідальності між органами державної влади і місцевого самоврядування з питань власності та при прийнятті управлінських рішень, в першу чергу щодо використання природно-ресурсних активів. Удосконалення правових основ і практики взаємодії органів місцевого самоврядування агломераційних утворень з економічних і соціальних питань;
- зміцнення фінансової самостійності агломерацій урбурального типу на основі децентралізації;
- вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку громад в середині агломерацій;
- підтримка районів екологічного лиха, територій зі складними демографічними й міграційними проблемами в середині агломерацій;
- забезпечення принципу єдності економічного простору агломерації.

Список використаних джерел.

1. Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні : [монографія] / С.В. Богачов, М.В. Мельникова, В.А. Устименко та ін. – Харків: Видавництво «НТМТ», 2015. – 247 с.
2. Ліщинський І. О. Агломераційні форми просторової організації виробництва в країнах Європи : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / І. О. Ліщинський; Терноп. нац. екон. ун-т. - Т., 2011. - 20 с. - укр.
3. Sassen S. Cities in a World Economy / S. Sassen. – New-York: Sage Publications, 2019. – 413 p.
4. Рідей Н.М., Кучеренко Ю.А. Структурно-функціональна характеристика агросфери [Електронний ресурс] / Н.М. Рідей, Ю.А. Кучеренко. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2014/03/8.pdf>
5. Енциклопедія сучасної України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42547.
6. Парасюк І. Економіко-правові аспекти понять „агломерація” та „міська агломерація” в українському законодавстві [Електронний ресурс] / І. Парасюк // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – №1 (27). – С. 82-89. – Режим доступу: http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf.
7. Столиця вне границ. Нужна ли Киеву агломерация? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://112.ua/statji/stolica-vne-granic-nuzhna-li-kievu-aglomeraciya-482018.html>.

References.

1. Bohachov , S.V., Melnykova, M.V., Ustymenko, V.A. et al. (2015) *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku velykykh mist ta ahlomeratsiy v Ukraini : monohrafiya* [Economic and legal problems of development of large cities and agglomerations in Ukraine: monograph, «NTMT», Kharkiv, Ukraine.
2. Lischinsky, I. O. (2011), "Agglomeration forms of spatial organization of production in European countries", Ph.D. Thesis, World Economy and International Economic Relations, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine.
3. Sassen, S. (2019), *Cities in a World Economy*, Sage Publications, New-York (USA).
4. Ridey, N.M, Kucherenko, Yu. A. (2014), "Structural and functional characteristics of the agrosphere", *Agriculture. Plant Growing*, vol . 3, available at: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2014/03/8.pdf> (Accessed 12 Dec 2019).
5. Encyclopedia of modern Ukraine (2001), "Agglomeration" available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42547 (Accessed 14 Dec 2019).
6. Parasyuk, I. (2012), "Economic and legal aspects of the definitions of "agglomeration" and "urban agglomeration" in the Ukrainian legislation", *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, vol. 1(27), available at: http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf (Accessed 9 Dec 2019).
7. 112.Ua (2019) "Capital outside the borders. Does Kiev need agglomeration?", available at: <https://112.ua/statji/stolica-vne-granic-nuzhna-li-kievu-aglomeraciya-482018.html> (Accessed 9 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019 р.